

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

ІННОВАТИКА У ВИХОВАННІ

Збірник наукових праць

Випуск 18

Засновано у 2015 році

Рівне – 2023

УДК 37 : 005.591.61 -66
ББК 74.200

Інноватика у вихованні: зб. наук. пр. Вип. 18. / М-во освіти і науки України, Рівнен. держ. гуманіт.ун-т; упоряд.:О. Б. Петренко; ред. кол.: О. Б. Петренко, Н. Б. Грицай, Т. С. Ціпан та ін. Рівне: РДГУ, 2023. 328 с.

До збірника увійшли наукові праці з теорії і методики освіти та виховання. У наукових розвідках представлено різновекторність сучасних підходів до змісту, форм і технологій освітнього процесу, починаючи від дошкілля і завершуючи вищою школою.

Редакційна колегія

Головний редактор: **Петренко Оксана Борисівна**, доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Заступник головного редактора: **Грицай Наталя Богданівна**, доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри природничих наук з методиками навчання Рівненського державного гуманітарного університету;

Відповідальний секретар: **Ціпан Тетяна Степанівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Члени редакційної ради:

Сухомлинська О. В., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Павелків Р. В., доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Федяєва В. Л., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова Херсонського державного університету.

Члени редколегії:

Androszczuk Irena (Андрощук І. М.), доктор габлітований, професор, професор кафедри Педагогіки праці та андрагогії Академії педагогіки спеціальної імені Марії Гжегожевської у Варшаві (Республіка Польща);

Безкорвайна О. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри міжкультурної комунікації, теорії, історії та методики викладання зарубіжної літератури Рівненського державного гуманітарного університету;

Вихрущ А. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Тернопільського національного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського;

Дичківська І. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т. І. Поніманської Рівненського державного гуманітарного університету;

Кобилянський О. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри безпеки життєдіяльності Вінницького національного технічного університету;

Ковальчук О. С., доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник Національного університету харчових технологій;

Кравченко О. О., доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Мельничук І. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін Тернопільського державного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського;

Павелків К. М., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов Рівненського державного гуманітарного університету;

Пелех Ю. В., доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи, завідувач кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи Рівненського державного гуманітарного університету;

Pobirchenko Natalia (Побірченко Н. С.), доктор габілітований, професор, професор надзвичайний на факультеті суспільних та гуманітарних наук Державного вищого навчального закладу імені Вітелона в Легніці (Республіка Польща);

Пустовіт Г. П., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Савчук Б. П., доктор історичних наук, професор, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту ім. Б. Ступарика Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника;

Sieradzka-Baziur Bożena (Сєрадзька-Базюр Б.), доктор габілітований, професор, проректор з наукової роботи і освітніх програм, Академія «Ігнатіанум» у м. Кракові (Республіка Польща);

Сойчук Р. Л., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету;

SirojC Zdzislaw (Сіроїц Здзіслав), доктор габілітований соціальних наук в галузі педагогіки, професор, професор кафедри педагогіки Інституту педагогіки і психології Вищої школи менеджменту у Варшаві (Республіка Польща);

Баліка Л. М., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Skubisz Jolanta (Скубіш Йоланта), кандидат соціальних наук в галузі педагогіки, ад'юнкт відділу педагогіки і психології Академії гуманітарно-економічної в м. Лодзь, член групи соціальної педагогіки в Комітеті педагогічних наук Польської академії наук у Варшаві (Республіка Польща);

Остапчук Н. О., кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та методики викладання інформатики Рівненського державного гуманітарного університету;

Петренко С. В., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційних технологій та моделювання Рівненського державного гуманітарного університету;

Шадюк О. І., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т. І. Поніманської Рівненського державного гуманітарного університету.

Свідомство про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 21161-10961Р.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. збірник наукових праць РДГУ «Інноватика у вихованні» включений до Переліку наукових фахових видань України у категорію «Б» у галузі педагогічних наук (спеціальності – 011, 014, 015).

Фаховий збірник наукових праць РДГУ «Інноватика у вихованні» індексується міжнародною наукометричною базою даних Index Copernicus International:
<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=48435>

Упорядники: проф. Петренко О. Б., доц. Ціпан Т. С., доц. Баліка Л. М., Бабяр А. А.
Науково-бібліографічне редагування: наукова бібліотека РДГУ.
Друкується за рішенням Вченої ради РДГУ (протокол № 11 від 26 жовтня 2023 р.)

Редакційна колегія не завжди поділяє точку зору авторів.

ЗМІСТ

Сухомлинська О. Василь Сухомлинський про захисне виховання: сьогоднішні рефлексії.....	6
Богущ А. Захисна педагогіка Василя Сухомлинського у партнерській взаємодії батьків і педагогів.....	15
Петренко О., Пустовіт Г., Олексюк О., Поліщук І. Моральне виховання неповнолітніх засуджених у процесі трудової діяльності в умовах виправної установи.....	24
Безкоровайна О., Ткачук А. Сучасні аспекти формування громадянської солідарності у майбутніх вчителів іноземної мови в умовах міжкультурного інформаційного простору.....	35
Білавич Г., Гудовсек О. Освіта та моральне виховання дорослих в Україні у вимірі пенітенціарної педагогіки європейських країн.....	45
Блават О. Сучасне інклюзивне фізичне виховання: інновації та можливості.....	56
Журба К. Цифровізація військово-патріотичного виховання української молоді в умовах війни.....	66
Koliada N. Family-type children’s home as an alternative form of childhood social protection.....	76
Кочубей Т. Соціальний аспект дитинства у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського.....	86
Mykhalechuk N., Ivashkevych E., Gron L., Kvasnetska N. Challenges of online studying: the theory and the practice.....	96
Мушкета Р., Кіндрат В., Кіндрат П., Гоголь Т. Wartości i cele edukacji do rekreacji fizycznej. Współczesne podstawowe czynniki rozwoju rekreacji ruchowej.....	107
Пелех Ю., Антончик Є. Нормативне відображення звернення до аксіологічного підходу у контексті модернізації вищої педагогічної освіти України у XXI столітті.....	119
Розман І., Петрова А. Сучасні тенденції розвитку інформаційних технологій бібліотечної та архівної справи.....	129
Потапчук Т., Пукас І., Каньоса Н. Співпраця педагога з батьками у змісті полікультурного виховання дітей.....	137
Стадник В. Актуальність інноватики в освітньому процесі фізичного виховання: виклики воєнного стану.....	145
Баліка Л., Петренко С., Петренко І. Неформальна та інформальна освіта: нові способи формування компетентностей фахівця в сучасних умовах.....	155
Баранюк І. Художньо-педагогічні твори Василя Сухомлинського як виховний засіб в початковій школі: методичний аспект.....	163

Боса В., Петренко С. Зміст та сутність концепта «інформація» в контексті інформологічного підходу та використання інформаційних технологій у підготовці філологів.....	174
Кашуба А., Ковальський В., Панчук А., Панчук І. Компетентність учителя фізичної культури в контексті вимог Нової української школи	186
Козир М., Козік О., Петренко К., Холявінська С. Абетка моральних цінностей: погляд на сучасну людину в умовах війни.....	197
刘婷婷 (Tingting Liu), 甦 (Su Xiao). Дух педагога В. Сухомлинського: особливості, формування та роздуми.....	212
Остапчук М. Цілісна система науково-дослідницької роботи викладача ЗВО і учня як спосіб підготовки талановитої молоді (на прикладі Малої академії наук України).....	218
Стельмашук Ж. Формування соціальної компетентності майбутніх учителів іноземної мови засобами волонтерської діяльності.....	231
朋 腾(Teng Peng), 甦 (Su Xiao). Серце віддаю дітям – погляд В. Сухомлинського на вчителів та його сучасне значення.....	239
Ціпан Т. Ресурсні можливості навчальної дисципліни «Педагогіка партнерства у шкільно-сімейному вихованні» у формуванні професійної компетентності майбутніх магістрів початкової освіти.....	247
Шліхта Г. Змістовне наповнення структурних елементів ціннісно-деонтологічних компетенцій майбутніх фахівців з інформаційних технологій.....	259
Доробки молодих науковців	
Лебзіна К. Розвиток фізичних якостей молодших школярів засобами рухливих ігор.....	275
Махиня С., Прус Г., Ярмак О. В. Сухомлинський – учитель: особлива місія педагога в кризових ситуаціях.....	286
Пелех В. Концептуальний аналіз сучасних підходів до розуміння ціннісно-смыслові саморегуляції особистості.....	294
Філоненко Р. Відображення ідей В. О. Сухомлинського в концепції Нової української школи.....	304
Шульгач М. Освітня і наукова діяльність кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи Рівненського державного гуманітарного університету: ретроспективний аналіз.....	312

Петренко Оксана

доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри теорії і методики виховання
Рівненського державного гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0001-6906-3542,
e-mail: oksana.petrenko@rshu.edu.ua

Пустовіт Григорій

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри теорії і методики виховання
Рівненського державного гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0001-7754-0249,
e-mail: h.pustovit@gmail.com

Олексюк Оксана

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувачка кафедри психології,
спеціальної освіти та здоров'я людини
Відокремленого структурного підрозділу закладу вищої освіти
«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Миколаївського інституту розвитку людини,
м. Миколаїв, Україна
ORCID: 0000-0002-5527-3861
e-mail: oleksjukoksana@ukr.net

Поліщук Ірина

доктор філософії, викладачка кафедри теорії і методики виховання
Рівненського державного гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0003-0424-7396,
e-mail: iryna.polishchuk@rshu.edu.ua

**МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ
У ПРОЦЕСІ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВИПРАВНОЇ
УСТАНОВИ**

Анотація. У змісті статті розкривається сутність поняття трудова діяльність неповнолітніх засуджених в умовах виправної установи. Схарактеризовано мотивуючі чинники, що мають суттєвий вплив на цей процес. Встановлено, що на ефективність цих процесів має суттєвий вплив специфіка трудової діяльності неповнолітніх засуджених в умовах виправного

закладу, оскільки її зміст вибудовується насамперед з урахуванням їхньої ізоляції від звичного життя людей за межами такого закладу. Виокремлено і схарактеризовано принципи організації і здійснення морального виховання, що забезпечують ефективність трудової діяльності неповнолітніх засуджених. Здійснено характеристику класифікації провідних традиційних форм і методів їхнього морального виховання. Доведено, що у процесі морального виховання неповнолітніх засуджених одне з важливих місць належить методам і методичним прийомам організації педагогічно спрямованої їхньої дозвіллевої діяльності. Визначено, що вагомим чинником, який негативно впливає на практику організації і застосування заходів виховного характеру, є недосконалість діючого на сьогодні кримінально-правового регулювання, що своєю чергою, призводить до певних помилок у процесі морального виховання неповнолітніх засуджених.

Ключові слова: моральне виховання, трудова діяльність, неповнолітні засуджені, виправна установа, принципи, форми, методи морального виховання, дозвіллева діяльність.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розбудови громадянського суспільства в нашій державі процес удосконалення морального виховання молодого покоління набуває особливого значення. У цьому контексті злам у моральній вихованості в суспільстві сьогодні може бути досягнутий лише за умови, якщо буде створена цілісна система морального виховання, у межах якої моральне виховання неповнолітніх засуджених має набути нових обрисів і відповідати завданням побудови громадянського суспільства в Україні. А тому соціальна переорієнтація пенітенціарної системи потребує від Державної пенітенціарної служби України нових кардинальних змін у змісті та напрямках виховної роботи із неповнолітніми засудженими.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Аналіз психолого-педагогічної літератури та здійснених на сьогодні наукових досліджень із зазначеної проблеми засвідчив, що характеристиці злочинності як однієї з форм девіантної поведінки молоді присвячено наукові праці Б. Голубцова, А. Ковальової, В. Панкратова та інших. Окреме місце у розгляді досліджуваної проблеми у процесі розкриття структури, змісту та специфіки діяльності пенітенціарної системи в Україні займають дослідження Л. Беляєвої, В. Бурдіна, І. Васильківської, А. Зубкова, О. Проця, В. Синьова, В. Філіпова. Своєю чергою, психологічний аспект особистості неповнолітнього злочинця, а також специфіки спілкування із засудженими відображено у наукових працях Є. Бархаленка, П. Вівчар, О. Дзюман, В. Кудрявцева, В. Ступакова. Особливості морально-правового виховання неповнолітніх засуджених в умовах виховних колоній знайшли своє відображення у наукових працях С. Горенка, П. Вівчар, П. Лосика, А. Яценко. Методичний аспект виховної роботи з дітьми, які тимчасово перебувають в спеціальних закладах, є предметом досліджень Т. Кравчука, Б. Лазаренко, Т. Кравир та ін.

Водночас, проблема морального виховання неповнолітніх засуджених саме у процесі трудової діяльності на сьогодні залишається до кінця невирішеною, що й зумовило вибір теми цієї статті.

Мета статті полягає в характеристиці специфіки змісту, форм і методів морального виховання неповнолітніх, засуджених у процесі організації та здійснення їхньої трудової діяльності в умовах виправної установи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цей аспект виховної роботи з неповнолітніми засудженими, як засвідчив аналіз теорії і практики, має досить важливе значення у процесах розвитку їхніх моральних якостей, формуванні комунікативних умінь, поглибленні змісту колективної діяльності у вирішенні багатьох життєво важливих проблем. А це, своєю чергою, впливає на рівень їхнього становлення як особистості й самоствердження в колективі, сформованості відповідальності та позитивного ставлення до праці. У процесі трудової діяльності неповнолітні засуджені не лише здобувають нові знання, у них ефективно відбувається формування життєво важливих умінь та навичок, соціального досвіду та відповідальності, що є основою їхньої плідної колективної діяльності. Тому сутність трудової діяльності неповнолітніх засуджених в умовах виправної установи розглядається нами як провідна форма їхнього усвідомленого, а головне, активного ставлення до праці та її результатів, що набуває суттєвої позитивної динаміки завдяки розвитку у засуджених інтелектуального потенціалу, пізнавальних інтересів, системи моральних якостей як складових світогляду, етичних властивостей і якостей (Горенко, 2004).

У той же час, на ефективність цих процесів має суттєвий вплив специфіка трудової діяльності неповнолітніх засуджених в умовах виправного закладу, оскільки її зміст вибудовується насамперед на врахуванні їхньої ізоляції від звичного життя людей за межами такого закладу. Як засвідчив аналіз здійснених дотичних до теми нашої статті досліджень, між рівнем виправлення і формуванням позитивного ставлення неповнолітніх засуджених до трудової діяльності є певна залежність, що проявляється ось в чому: чим вищий рівень виправлення поведінки неповнолітніх засуджених, тим сумнініше їхнє ставлення до трудової діяльності та її результатів, і, навпаки, чим вони сумнініше ставляться до трудової діяльності, тим вищий рівень їхнього виправлення (Краснова, 2016).

У контексті останнього актуалізується проблема характеристики тих провідних мотивів, що мають суттєвий вплив на якість трудової діяльності неповнолітніх засуджених в умовах виправної установи. Так, до першої групи таких мотивів нами віднесено саме ті, що пов'язані із соціальною спрямованістю їхньої трудової діяльності, а саме: працею для того, щоб здобути нові знання, виробити нові уміння і навички, тобто, здобути певну професію, що буде потрібна у подальшому житті, а також засвідчити рівень виправлення поведінки і ставлення до трудової діяльності.

До другої групи нами віднесено мотиви, що визначають певний соціальний статус неповнолітнього засудженого в колективі й подальше перебування у виправній установі чи навіть дострокове звільнення.

Третю групу складають мотиви, що сприяють вибудові такої поведінки неповнолітнього засудженого, за якої він може уникнути покарання чи осуду.

Тоді до четвертої групи нами віднесено мотиви побудови власної поведінки неповнолітнього засудженого, що не є соціально важливими як для нього, так

і для оточуючих, а саме: працюю, оскільки так вимагає розпорядок дня, немає чим зайнятися іншим, так легше забутися. На підставі зазначеного вище можемо зробити висновок, що кожна група мотивів має різний рівень впливу не лише на результативність трудової діяльності неповнолітніх засуджених, але й на процеси їхнього морального виховання. Саме тому, як засвідчили результати аналізу теорії і практики морального виховання неповнолітніх засуджених у процесі трудової діяльності в умовах виправної установи, для яких характерні мотиви поведінки, що віднесені нами до третьої і четвертої групи, переважно мають низький рівень моральної вихованості. Негативними чинниками у цих процесах є: небажання таких засуджених взагалі працювати, протиставлення власної поведінки суспільно значущим справам, порушення розпорядку дня виправної установи, негативне і зверхнє ставлення до інших (Ященко, 2014).

Відтак, можемо зробити висновок, що якісно організована трудова діяльність є важливим засобом процесу морального виховання неповнолітніх засуджених у виправній установі. Проте, ефективність їхнього морального виховання можлива за умови, коли мета трудової діяльності усвідомлюється кожним із засуджених, а тому її досягнення вимагає об'єднання зусиль всього колективу. У цьому контексті наступною важливою умовою є налагодження взаємодії кожного з колективом у цілому, що сприяє формуванню відповідальності не лише за результати своєї праці, але й колективу загалом. Відповідно за таких умов особливого значення набуває організація контролю за результатами трудової діяльності самими неповнолітніми засудженими, що має забезпечити створення в колективі атмосфери доброзичливості й товариської взаємодопомоги та підтримки. Тобто, «...колектив неповнолітніх засуджених повинен мати свої органи самоврядування. Такими органами є ради та збори взводів, відділень і колоній у цілому. За різними галузями діяльності колонії створюються суспільні комісії: шкільна, виробнича, клубна, з підтримки суспільного порядку, фізкультурно-спортивна, культурно-масова, санітарна, секції та інші» (Пенітенціарна педагогіка, 2011).

Тому підвищення ефективності морального виховання в трудовій діяльності неповнолітніх засуджених має передбачати суттєві зміни традиційної системи управління цими процесами, у межах яких всі зовнішні впливи (інструкції, вказівки, розпорядження вчителів, вихователів, майстрів та керівництва виправної установи), мають трансформуватися у системний вплив насамперед на колектив у цілому і через його функціонування – на неповнолітнього засудженого. Отже, суб'єктами освітньо-виховного процесу є вихователі, керівництво виправної установи і неповнолітні засуджені, тобто весь колектив цієї установи. За такого підходу освітньо-виховна діяльність стає колективною. Саме це і сприяє підвищенню якості процесу морального виховання неповнолітніх засуджених завдяки активній співпраці у трудовій діяльності, формуванню культури їхнього спілкування і взаємин.

У такому контексті важливим є визначення й характеристика провідних принципів процесу морального виховання неповнолітніх засуджених в освітньо-виховному процесі виправної установи. Принципи виховання за своєю сутністю «...розглядаються керівними положеннями, що відображають

загальні закономірності процесу виховання і визначають вимоги до змісту організації, форм та методів виховного процесу» (Гончаренко, 2011).

Серед цих принципів, як підтверджують результати нашого дослідження, провідними є:

принцип виховання і всебічного розвитку особистості у процесі трудової діяльності, який за своєю сутністю є екстраполяцією вимог суспільства у формуванні всебічно розвинутої, творчої і соціально активної особистості. Цей принцип забезпечує формування моральних установок і переконань неповнолітніх засуджених як провідних складових їхнього світогляду, а отже життєдіяльності;

принцип науковості і наступності змісту, форм, методів і засобів трудової діяльності неповнолітніх засуджених, що за своєю сутністю сприяє побудові логічних зв'язків між вивченням неповнолітніми засудженими навчальних дисциплін і основ їхньої трудової діяльності;

принцип зв'язку трудової діяльності неповнолітніх засуджених і життя українського суспільства. Цей принцип характеризує положення про єдність теорії і практики у процесах морального виховання неповнолітніх засуджених;

принцип систематичності і послідовності трудової діяльності, що забезпечує формування відповідних знань, умінь і навичок неповнолітніх у певній системі, коли кожен елемент логічно пов'язується з іншими та змістом трудової діяльності, а у подальшому стає основою формування їхнього світогляду;

принцип цілісності, який передбачає, що виховання неповнолітніх засуджених «...організовується як системний педагогічний процес, що спрямовується на їхній гармонійний та всебічний розвиток, формування у них цілісної картини світу. Передбачає наступність в реалізації напрямів та етапів виховної роботи на різних освітніх рівнях, охоплює всі сфери життєдіяльності особистості» (Бех, 2008);

принцип доступності забезпечує побудову освітньо-виховного процесу і, зокрема, трудової діяльності неповнолітніх засуджених з урахуванням їхніх індивідуальних можливостей. У той же час, принцип доступності ні в якому разі не означає, що зміст трудової діяльності має бути спрощеним, зведений до формування елементарних трудових умінь і навичок;

поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього. У цьому контексті важливим є поєднання вимог до неповнолітніх засуджених з боку педагогів, контроль за їхньою поведінкою, гуманне ставлення до них, повага до їхньої думки у всіх різновидах трудової діяльності у виправній установі(Вишневецький, 2006);

індивідуальний підхід до організації виховання неповнолітніх засуджених, що забезпечує умови корегування загальної системи виховання й підвищує ефективність виховного процесу у цілому і кожного з вихованців зокрема;

принцип соціальної активності неповнолітніх засуджених за керівної ролі дорослого (вчителя, майстра, вихователя);

принцип міцності результатів трудової діяльності, що забезпечує дотримання вимог щодо якості не лише освітнього процесу, але і його виховного контенту. За такого підходу цей принцип забезпечує якісний бік

освіти неповнолітніх засуджених і у той же час сприяє усвідомленню ними значущості здобутих знань, сформованих умінь і практичних навичок у процесі трудової діяльності;

принцип колективної побудови трудової діяльності неповнолітніх засуджених, що сприяє підвищенню якості їхньої колективної діяльності і формуванню колективізму у вирішенні трудових завдань, створює умови для активної роботи кожного з них у колективі;

принцип позитивного емоційного забарвлення трудової діяльності неповнолітніх засуджених, що забезпечує формування нових інтересів, бажань і мотивів їхнього ставлення до такої діяльності. Процес трудової діяльності покликаний виховати у неповнолітніх засуджених «...захопленість наукою, технікою, працею, мистецтвом, спортом, щоб будь-яка діяльність супроводжувалася емоційними переживаннями» (Караман, 2011);

акмеологічний принцип, що передбачає дії вихователя, який «...вибудовує виховний процес так, щоб вихованець засвоїв найвищі морально-духовні цінності», створюючи умови для оптимальної самореалізації підростаючої особистості, розвитку її індивідуальних можливостей і здібностей. Напрями виховної роботи втілюються у відповідних результатах – міцно й органічно засвоєних загальнолюдських і національних моральних цінностях, стратегії життя, яка передбачає постійний рух до здійснення нових, соціально значущих задумів, формуванні умінь долати труднощі, прогнозувати наслідки своїх учинків та здатності свідомо приймати рішення (Бех, 2018).

Зазначені нами вище принципи побудови освітньо-виховної роботи з неповнолітніми засудженими у виправних установах не є абсолютно завершеною системою таких принципів. Одними з чинників, що мають безпосередній вплив на їх перелік та застосування в освітньо-виховному процесі таких установ, є насамперед суттєві зміни в соціальному житті, що відбуваються у наші дні, розвиток педагогічної науки і теорії виховання, зміни у переліку цінностей і ціннісних орієнтацій українського суспільства та низка інших. Крім того, як підтверджує аналіз сучасної педагогічної теорії і освітньо-виховної практики, жоден із зазначених принципів не може вважатися універсальним, оскільки недооцінка окремих принципів має суттєвий вплив на ефективність інших принципів побудови трудової діяльності неповнолітніх, а, отже, на результати їхнього морального виховання.

Ще одним важливим аспектом досліджуваної нами проблеми є характеристика форм морального виховання неповнолітніх засуджених, що забезпечують ефективну організацію в цілому педагогічного процесу, і зокрема, їхньої трудової діяльності, а за своїм призначенням відповідають змісту і цілям морального виховання. Залежно від об'єкта впливу форми морального виховання поділяються на індивідуальні, групові, масові (читацькі конференції, вікторини, конкурси, лекторії, гуртки художньої самодіяльності, школи передового досвіду, випуск стінної преси тощо). Своєю чергою, залежно від основних напрямів формування моральної вихованості неповнолітніх засуджених форми поділяються на соціально-світоглядні, фізичні, трудові, естетичні, моральні, правові. А залежно від видів діяльності форми можуть класифікуватися на: трудові, навчальні, громадські, дозвілєві.

Відповідно, процес морального виховання неповнолітніх засуджених передбачає застосування певної системи методів як сукупності засобів педагогічного впливу на їхнє мислення, почуття, волю та поведінку з метою формування і корекції свідомості та досвіду поведінки, позитивних особистісних рис і якостей (Бархаленко, 2000).

До методів формування моральної вихованості неповнолітніх засуджених нами віднесено, у першу чергу, методи корекції свідомості, а саме: переконання, приклад, побудова ситуації успіху тощо. Також нами виокремлюються методи додаткової мотивації та стимулювання позитивної поведінки неповнолітніх засуджених, серед яких найбільш ефективними є: заохочення, примус, умовляння і змагання. Наступну групу ефективних методів морального виховання неповнолітніх засуджених, за нашим переконанням, складають методи формування та корекції позитивного досвіду поведінки, такі як: вправлення, звикання та інструктаж. Окрему групу методів морального виховання неповнолітніх засуджених складають методи виявлення (моніторингу) результатів виховного процесу: спостереження, бесіда, аналіз продуктів трудової діяльності, метод узагальнення незалежних характеристик, тестування, опитування тощо.

Окреме місце, як засвідчують результати дослідження, у процесах морального виховання неповнолітніх засуджених належить методам і методичним прийомам організації педагогічно спрямованої їхньої дозвілєвої діяльності. Серед переліку таких методів провідними є насамперед методи формування свідомості особистості неповнолітнього засудженого (розповідь на етичну тему, етична бесіда (групова, індивідуальна), диспут, приклад). Ці методи екстраполюються на процеси формування їхньої суспільної поведінки у процесі застосування наступних методів (педагогічна вимога, доручення, створення виховних ситуацій, творчо-інтелектуального суперництва, морального стимулювання, покарання). Важливе місце у процесах морального виховання неповнолітніх засуджених належить методам контролю й аналізу рівня їхньої вихованості (педагогічне спостереження, опитування, аналіз результатів діяльності тощо) (Палюх, 2009).

Виокремлені і схарактеризовані нами форми і методи морального виховання неповнолітніх засуджених за своїм змістом, функціями і впливом практично є рівноцінними. Однак їх ефективність досягається саме за умови системності застосування, оскільки на певному етапі педагогічного впливу та чи інша форма або ж метод можуть виконувати роль як основних, так і другорядних у відображенні вимог і правил, що характерні для сучасного етапу суспільних відносин. Тож, можемо констатувати, що виокремлені і схарактеризовані форми і методи морального виховання, що застосовуються нині у виправних установах суто в межах діючих правовідносин, і які функціонують на підставі кримінально значущих юридичних норм і правил, мають важливі моральні і правові наслідки у процесах виправлення неповнолітніх засуджених.

У той же час провідним чинником, що негативно впливає на практику організації і застосування заходів виховного характеру, є недосконалість діючого на сьогодні кримінально-правового регулювання, що, своєю чергою,

призводить до певних помилок у процесах морального виховання неповнолітніх засуджених. Тому, на думку О. Саско, «...систему примусових заходів виховного характеру можна визнати недосконалою і такою, що потребує певних змін. У першу чергу їх зміст і організаційно-педагогічні умови застосування мають бути доповнені тими формами і методами морального виховання неповнолітніх засуджених, котрі б відповідали сучасному розвитку громадянського суспільства в нашій державі» (Саско, 2020).

Зауважимо, що сфера застосування заходів виховного характеру є ширшою, ніж покарання, що є формою реалізації кримінальної відповідальності неповнолітніх засуджених. З огляду на зазначене вище більш раціональним, як засвідчує аналіз сучасної практики, вважаємо розглядати форми і методи морального виховання як такі, що мають із покаранням неповнолітніх засуджених спільну превентивну частку мети. А тому, пріоритетним напрямом їх застосування має стати підвищення ефективності психолого-педагогічного впливу, що має змінити свідомість неповнолітнього засудженого та викликати у нього бажання не порушувати у майбутньому кримінальний закон.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, моральне виховання неповнолітніх засуджених у процесі трудової діяльності в умовах виправної установи відіграє важливу роль у процесі виправлення засуджених. Виховна ефективність цієї діяльності знаходиться в прямій залежності від її організації і здійснення індивідуального педагогічно орієнтованого впливу на кожного неповнолітнього засудженого. Перспективними напрямками подальших досліджень є обґрунтування системи морального виховання неповнолітніх засуджених в умовах воєнного стану, створення ефективного освітньо-виховного середовища виправного закладу, розроблення й упровадження у практику педагогічно спрямованого дозвілєвого простору виправної установи, що має враховувати індивідуальні інтереси і потреби неповнолітніх засуджених.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Горенко, С. (2004). *Педагогічні умови ресоціалізації неповнолітніх засуджених у закладах пенітенціарної системи*. Кандидат педагогічних наук. Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка.

Краснова, Н. (2016). Виховання засуджених у навчальній діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 24, сс. 83–87.

Яценко, А. (2014). Застосування примусових заходів виховного характеру: теоретичний аспект. *Право і суспільство*. 1, сс. 182–188.

Пенітенціарна педагогіка (2011). Наук.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. Я. Харченко, О. Л. Караман, Н. П. Краснова. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 329 с.

Гончаренко, С. (2011) *Український педагогічний енциклопедичний словник. видання друге, доповнене й виправлене*. Волинські обереги. 552 с.

Бех, І. Д. (2008). *Виховання особистості: підручник*. Київ: Либідь, 848 с.

Вишневецький, О. (2006). *Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.* Дрогобич: Коло. 608 с.

Караман, О. (2011). Сутність і зміст соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах. *Соціальна педагогіка: теорія та практика.* 2, сс. 65–74.

Бех, І. (2018). *Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія.* Київ – Чернівці: «Букрек». 320 с.

Бархаленко, Є. В. (2000). Психолого-педагогічні аспекти вдосконалення процесу виховання неповнолітніх засуджених. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики.* 5, сс.183–186.

Палюх, Л. (2009). Особливості правового регулювання виконання примусових заходів виховного характеру за кримінальним законодавством України. *Університетські наукові записки.* 1 (29), сс. 259–263.

Саско, О. Дискусійні аспекти ефективного застосування примусових заходів виховного характеру. URL: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-3\(9\)-170-179](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-3(9)-170-179) (дата звернення 18.09.2023)

REFERENCES

Horenko, S. (2004). *Pedahohichni umovy resotsializatsii nepovnlitnikh zasudzhenykh u zakladakh penitentsiarnoi systemy* [Pedagogical Conditions for the Resocialization of Juvenile Convicts in Penitentiary Institutions]. *Kandydat pedahohichnykh nauk. Luhanskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.* [in Ukrainian]

Krasnova, N. (2016). *Vykhovannia zasudzhenykh u navchalnii diialnosti* [Educating Convicts in Educational Activities]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia "Pedahohika, sotsialna robota".* 24, ss. 83–87. [in Ukrainian]

Yashchenko, A. (2014). *Zastosuvannia prymusovykh zakhodiv vykhovnoho kharakteru: teoretychnyi aspekt* [Application of Compulsory Educational Measures: Theoretical Aspect]. *Pravo i suspilstvo.* 1, ss. 182–188. [in Ukrainian]

Penitentsiarna pedahohika [Penitentiary Pedagogy]. (2011). *Nauk.-metod. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. / S. Ya. Kharchenko, O. L. Karaman, N. P. Krasnova.* Luhansk: Vyd-vo DZ "LNU imeni Tarasa Shevchenka", 329 s. [in Ukrainian]

Honcharenko, S. (2011). *Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk. vydannia druhe, dopovnene u vypravlene* [Ukrainian Pedagogical Encyclopedic Dictionary. second edition, supplemented and corrected]. *Volynski oberehy.* 552 s. [in Ukrainian]

Bekh, I. D. (2008). *Vykhovannia osobystosti: pidruchnyk* [Personality Education: textbook]. Kyiv: Lybid, 848 s. [in Ukrainian]

Vyshnevskiy, O. (2006). *Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainskoi pedahohiky: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl.* [Theoretical Foundations of Modern Ukrainian Pedagogy: Textbook for students of Universities]. Drohobych: Kolo. 608 s. [in Ukrainian]

Karaman, O. (2011). *Sutnist i zmist sotsialno-pedahohichnoi roboty z nepovnlitnimy zasudzhenyimy v penitentsiarnykh zakladakh* [The Essence and

Content of Socio-pedagogical Work with Juvenile Convicts in Penitentiary Institutions]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka*. 2, ss. 65–74. [in Ukrainian]

Bekh, I. (2018). *Osobystist na shliakhu do dukhovnykh tsinnosti: monohrafiia*. [Personality on The Way to Spiritual Values: Monograph]. Kyiv – Chernivtsi: „Bukrek”. 320 s. [in Ukrainian]

Barkhalenko, Ye. (2000). Psykholoho-pedahohichni aspekty vdoskonalennia protsesu vykhovannia nepovnolitnykh zasudzhenykh [Psychological and Pedagogical Aspects of Improving the Process of Education of Juvenile Convicts]. *Problemy penitentsiarnoi teorii i praktyky*. 5, ss.183–186. [in Ukrainian]

Paliukh, L. (2009). Osoblyvosti pravovoho rehuliuвання vykonannia prymusovykh zakhodiv vykhovnoho kharakteru za kryminalnym zakonodavstvom Ukrainy [Peculiarities of Legal Regulation of Compulsory Educational Measures under the Criminal Law of Ukraine]. *Universytetski naukovi zapysky*. 1 (29), ss. 259–263. [in Ukrainian]

Sasko, O. Diskusiini aspekty efektyvnoho zastosuvannia prymusovykh zakhodiv vykhovnoho kharakteru [Discussion Aspects of the Effective Application of Compulsory Educational Measures]. URL: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-3\(9\)-170-179](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-3(9)-170-179) (data zvernennia 18.10.2023) [in Ukrainian]

MORAL EDUCATION OF JUVENILE CONVICTS IN THE PROCESS OF LABOR ACTIVITY IN A CORRECTIONAL FACILITY

Oksana Petrenko

Doctor of Sciences (in Pedagogy), Professor,
Head at the Department of Theory and Methods of Education of the Rivne State University for the Humanities,
Rivne, Ukraine

ORCID: 0000-0001-6906-3542,

e-mail: oksana.petrenko@rshu.edu.ua

Hryhorii Pustovit

Doctor of Sciences (in Pedagogy), Professor,
Professor at the Department of Theory and Methods of Education of the Rivne State University for the Humanities,
Rivne, Ukraine

ORCID: 0000-0001-7754-0249,

e-mail: h.pustovit@gmail.com

Oleksiuks Oksana

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head at the Department of Psychology, Special Education and Human Health of the Separate Structural Subdivision of the Higher Education Institution “Open International University of Human Development “Ukraine” of the Mykolaiv Institute of Human Development,
Mykolaiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-5527-3861

e-mail: oleksjukoksana@ukr.net

Iryna Polishchuk

Doctor of Philosophy,

Lecturer at the Department of Theory and Methods of Education of the
Rivne State University for the Humanities,

Rivne, Ukraine

ORCID: 0000-0003-0424-7396,

e-mail: iryna.polishchuk@rshu.edu.ua

Abstract. The article reveals the essence of the concept of labor activity of juvenile convicts in correctional facilities. The motivating factors that have a significant impact on this process are characterized. It is established that the effectiveness of these processes is significantly influenced by the specifics of labor activity of juvenile convicts in a correctional facility, as its content is based primarily on their isolation from the normal life of people outside the facility. The principles of organization and implementation of moral education, which ensure the effectiveness of labor activity of juvenile convicts, are singled out and characterized.

The classification of the leading forms and methods of their moral education is described. The author emphasizes that improving the effectiveness of moral education in the labor activities of juvenile convicts should involve significant changes in the traditional system of managing these processes, within which all external influences (instructions, guidelines, orders of teachers, educators, masters and the management of a correctional facility) should be transformed into a systemic impact primarily on the team as a whole and, through its functioning, on a juvenile convict. It is proved that in the processes of moral education of juvenile convicts, one of the most important places belongs to the methods and techniques of organizing pedagogically directed leisure activities. It is determined that the leading factor that negatively affects the practice of organizing and applying educational measures is the imperfection of the current criminal law regulation.

Keywords: labor activity, principles, forms, methods of moral education, leisure activity.

Стаття надійшла до редакції 24.09.2023 р.